

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ ФИЛОЛОШКОГ ФАКУЛТЕТА – БЕОГРАД

ИЗВЕШТАЈ О ОЦЕНИ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

I. ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ

1. Датум и орган који је именовao Комисију:

Наставно-научно веће Филолошког факултета на седници одржаној 7. III 2018 (Одлука бр. 683/1, од 13. III 2018).

2. Састав Комисије:

1. др Првослав Радић (ментор), редовни професор, Универзитет у Београду – Филолошки факултет

Ужа научна област: Јужнословенска филологија

Датум избора у звање: 22. XII 2010.

2. др Драгана Вељковић Станковић, ванредни професор, Универзитет у Београду – Филолошки факултет

Ужа научна област: Српски језик

Датум избора у звање: 11. III 2014.

3. др Марина Јуришић, Научни сарадник, Институт за српски језик – Београд.

Ужа научна област: Српски језик

Датум избора у звање: 30. X 2013.

II. ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ

Име, име једног родитеља, презиме	Драгана (Војислав) Станковић (рођ. Томић)
Датум и место рођења	23. VIII 1979, Врање
Датум и место одбране мастер рада	3. VI 2009, Филозофски факултет, Ниш
Научна област из које је стечено академско звање мастера	Српски језик

III. НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Говор врањске деце предшколског и школског узраста – социолингвистички приступ

IV. ПРЕГЛЕД ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ

Докторска дисертација Драгане Станковић има 314 страна и подељена је на следећа поглавља: I. *Увод* (1–43), II. *Општи опис језичког материјала* (44–173), III. *Социолингвистичка анализа језичког материјала* (174–241), IV. *Закључак* (242–255), V. *Литература* (256–278), VI. *Дијалекатски текстови* (279–311), VII. *Прилози* (312–313) и VIII. *Биографија* (314). У *Уводу*, подељеном на више одељака, кандидат се најпре задржава на природи свог истраживања, указујући на то да је оно спроведено на принципима тзв. урбане дијалектологије, где је у фокусу „урбани језички израз и социјално и функционално раслојавање језика у градским срединама у зависности од друштвених параметара” (1). У оквиру Увода налази се одељак у којем се с етнографског и дијалектолошког становишта представља Врање и врањски крај, те његово становништво и говор. Овде се на позамашном броју страна (*Врањски говор као предмет истраживања*, 16–34) даје синтеза досадашњих истраживања врањског говора, почев од радова А. Белића (*Дијалекти источне и јужне Србије*, 1905) до оних који с дијалектолошког аспекта анализирају књижевно дело Б. Станковића. У одељку посвећеном методологији истраживања (предмету и циљевима истраживања) кандидат представља свој приступ, заснован на анализи одређених језичких варијабли (у вези с местом акцента, полугласом, стањем дефлекције, начинима грађења футура, удвајањем објекта и др.), те фреквенцији њихове употребе у распону дијалекат – књижевни језик у зависности од нејезичких чинилаца (пол, узраст, порекло, место становања, образовање и др.). Крај овог поглавља је, осим методама истраживања (спонтани разговор, упитник и др.), посвећен представљању старосног опсега испитаника („деца узраста од пет до осамнаест година различитог пола, образовања и места становања (90 испитаника)”, 40), а дати су и подаци о испитаницима. У поглављу *Општи опис језичког материјала* кандидат на основу материјала забележеног код својих испитаника издваја један број језичких црта и сврстава их у тринаест одељака, међу којима су: *Акцент*, *Полугласник*, *Сугласник х*, *Енклитички облици заменица*, *Компарација придева*, *Треће лице множине презента*, *Футур*, *Удвајање заменичког објекта*, *Деклинација именица* и др. Иако у материјалу бележи снажан удео дијалектизама типичних за ову дијалекатску област, кандидат уочава и продор књижевнојезичких особина на различитим језичким нивоима. У централном поглављу дисертације, *Социолингвистичка анализа језичког материјала*, кандидат најпре издваја као циљ свог истраживања утврђивање фреквенције омеђених дијалекатских црта (у области акцената, фонетике, морфологије, морфосинтаксе), те уочавање дијалектизама који „најдуже одолевају променама”, како би се, најзад, употреба (/ неупотреба) анализираних језичких особина социолингвистички сагледала, тј. „довела у везу с нејезичким чињеницама” (175). На крају поглавља је одељак под насловом *Ставови школске деце према дијалекту и стандардном језику*, у којем се анализирају одговори припадника одређене

узрасне групе на питања која се тичу њиховог односа према месном говору, на једној, и књижевном језику, на другој страни. Одговори су обрађени статистички, а резултати представљени графиконима. Кандидат у *Закључку* сумарно представља ток истраживања и његове резултате, осврћући се на издвојене језичке особине. Овде је дат и један синтетички поглед на пређашњу анализу, али су издвојене и одређене појаве које се тичу фреквенције употребе наведених дијалекатских особина. Из овога се, на пример, види да је по индексу фреквенције (ИФ) на дну лествице удвајање заменичког објекта (ИФ 2,68), а на врху футурска ће-конструкција с партикулизованим помоћним глаголом и презентском формом (ИФ 92,45). У оквиру *Литературе* кандидат наводи скоро триста библиографских јединица из различитих научних области – дијалектологије, балканистике, социолингвистике, методике наставе, нормативистике, етнографије, историје. Међу насловима су и бројни страни прилози, у добром делу македонистички и бугаристички, који су такође пружили ослонац овом истраживању. У поглављу *Дијалекатски текстови* дат је мањи део материјала снимљеног у разговору с испитаницима. Материјал је акцензован, а уз помоћ одређених граfiјских средстава (нпр. заграде, тротачке) обележени су основни елементи конверзационог тока, интеракција између истраживача и испитаника и сл. Под насловом *Прилози* дат је пример упитника којим се руководило у истраживању, као и кандидатова биографија. Сва поглавља дисертације су у непосредној функцији њеног тематског јединства, иако понекад уз елементе неравнотеже међу појединим поглављима.

V. ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ

Већ у централном одељку *Увода* кандидат најављује своје истраживање говора деце предшколског и школског узраста, уз основни преглед ове литературе и запажање да је она у нас по обиму скромна и више окренута педагошким него дијалектолошким и социолингвистичким питањима. Та кандидатова окренутост језичкој анализи најпре ће се манифестовати у поглављу *Општи опис језичког материјала*, где се кроз анализу судара дијалекатског и нормативног пажљиво прате услови и домети у којима се у оквиру забележеног језичког корпуса јављају књижевнојезичке црте. Тако, када је реч о месту акцента у компаративу и суперлативу, уочава се његова књижевнојезичка позиција код придева страног порекла (нпр. *интересантније, компликованије, најкреативнији*, 53),* а слично запажање износи се и у вези с чувањем фонеме *x* (нпр. код именица страног

* Знаком за дугоузлазни акценат (˘) у Извештају је представљен врањски експираторни акценат (иктус).

порекла: *хеликоптер, механичар, јахта*, 72). Кандидат, на пример, у материјалу бележи употребу беспредлошког посесивног генитива уз опаску да се он јавља у оквиру „устаљених форми и стандарднојезичких конструкција из различитих сфера друштвеног живота” (*химна Србије, мерење дужи, час разредног старешине*, 127). У поглављу *Социолингвистичка анализа језичког материјала*, кандидат тежи да математички прецизно, уз употребу индекса фреквенције и статистичких података анализира заступљеност издвојених језичких црта. Задржаћемо се тек на пар језичких особина. У области дијалекатског места акцента (које је углавном обележено старим, непренесеним местом, исп. *дечак, девојка, продавница*), уочава се да је у говору деце школског узраста од првог до четвртог разреда најмање таквих речи (ИФ 57,49), знатно је више речи с дијалекатским местом акцента у говору предшколске популације (ИФ 74,82), али највише код деце школског узраста од петог до осмог разреда (ИФ 88,24). Статистички подаци показују, даље, да је индекс фреквенције овог дијалектизма најнижи у говору деце чија оба родитеља имају високо или више образовање, али и да дечаци чешће употребљавају овај дијалектизам него девојчице, да га деца с периферије чешће имају него деца из центра града, те да се чешће јавља код деце која не похађају вртић него код деце која га похађају. Укупно посматрајући стање код овог дијалектизма у односу између предшколске деце која похађају вртић (ИФ 74,22) и школске деце (ИФ 73,06), кандидат закључује да „школа значајно не подстиче померање акцента на стандарднојезичко место” (178). Даље, у домену деклинације именица, где је морфолошки аналитизам као доминантан обележен тзв. општим падежом (исп. *плашим се од висину, седела с тату, пуно играчке*), бележи се да је овај падеж у материјалу потврђен 5452 пута, а његова књижевнојезичка форма 1145 пута. „Индекс фреквенције општег падежа у функцији зависних падежа – истиче кандидат – износи 82,64, на основу чега се може говорити о релативно стабилној аналитичкој деклинацији у говору деце предшколског и школског узраста” (212). На основу статистичких резултата фреквенција употребе општег падежа доводи се у везу са степеном образовања родитеља, па тамо где су оба родитеља с високим или вишим образовањем ИФ је 68,56, а тамо где родитељи имају средње образовање чак 90,14. Такође, деца из центра града нешто ређе имају општи падеж (ИФ 79,31) у односу на децу с периферије (ИФ 86,33), док „ИФ школске деце износи 79,21, а деца која иду у вртић 88,40” (214). Такву врсту социолингвистичке анализе кандидат је дао и код осталих језичких тема, оних везаних за употребу полугласа, одричних облика помоћног глагола *јесам*, фонеме *х*, финалног *л* у радном глаголском придеву мушког рода, заменица и прилога с финалним *-ј*, *-ја*, енклитичких облика заменица, компарације придева, радног придева глагола с основом на *-ну*, трећег лица множине презента, футура и удвајања заменичког објекта. Вредно је пажње кандидатово праћење феномена тзв. језичке

хиперкорекције у прикупљеном материјалу, иако то у појединим случајевима захтева додатни увид у механизме ове појаве.

VI. СПИСАК НАУЧНИХ И СТРУЧНИХ РАДОВА КОЈИ СУ ОБЈАВЉЕНИ У ОКВИРУ РАДА НА ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

1. *Новина у стручној и методолошкој литератури*, Српски језик, XV/1–2, Београд 2010, 729–736.
2. *Диференцијална граматика, Иновативни приступ у настави матерњег језика на дијалекатском језичком подручју*, Годишњак Учитељског факултета у Врању, 1, Врање 2010, 305–313 (у коауторству са Ј. Маринковић и Б. Првуловић).
3. *Неке језичке особине у роману „Нечиста крв” Борисава Станковића*, у: *Нечиста крв Борисава Станковића – Сто година после*, Учитељски факултет, Врање 2011, 239–250 (у коауторству са Ј. Маринковић).
4. *Методолошки проблеми у проучавању језичких варијетета*, Годишњак Учитељског факултета у Врању, 2, Врање 2011, 311–321.
5. *Систем личних заменица у призренско-тимочкој говорној зони*, Радови, 2, Врање 2011, 61–89.
6. *Акцент говора врањске деце предшколског узраста*, Годишњак Учитељског факултета у Врању, 3, Врање 2012, 437–449.
7. *Говор деце предшколског узраста и језички стандард*, у: *Књижевност за децу и њена улога у васпитању и образовању деце предшколског узраста*, Учитељски факултет Врање, Врање 2012, 252–273.
8. *Балканизми у призренско-тимочкој говорној зони*, у: *Иво Андрич и балканското историческо битие*, Научни трудове, том 50, кн. 1, сб. Б (2012), Филологија, Пловдивски универзитет „Паисий Хилендарски” – Филолошког факултет, Пловдив 2013, 245–258.
9. *Future I in the speech of the Vranje's children in preschool and primary school*, *Facta Universitatis, Series: Teaching, Learning and Teacher Education* 2/1, 2017, 113–126.

VII. ЗАКЉУЧЦИ, ОДНОСНО РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Сумирајући резултате истраживања, кандидат констатује да је говор предшколске и школске деце „један нестабилан систем у превирању” (242), са стабилном дијалекатском призренско-јужноморавском основом, али снажно изложен

утицајима књижевног језика. Кандидат указује на ово „нарушавање дијалекатске основе” (Исто) које се развија у три правца: 1. потпуно повлачење једног броја дијалектизама (архаизама); 2. наизменична (паралелна) употреба дијалекатског и књижевнојезичког; 3. појава хиперкорективних облика, који настају у тежњи испитаника да дијалекатски облик замени књижевнојезичким. На основу прикупљених одговора испитаника закључује се да деца основношколског и средњошколског узраста позитивно вреднују свој локални говор, али имају „јасно изражену свест о постојању и употреби двају језичких идиома, дијалекта и стандардног језика [...] Који ће идиом користити зависи од места, ситуације, прилика, саговорника, институције” (253). Вредно је и унеколико упозоравајуће запажање да средњошколци показују већи степен толеранције према дијалекту, па кандидат износећи ове податке констатује да ова школска популација „сматра да говори исто у породици и ван породице, да свако треба да чува обележја свог месног говора без обзира на то где живи и у свим приликама”, штавише, – „да школа не треба да исправља обележја локалног говора” (254). Кандидат се осврће на потребу за неговањем локалног говора и његовог дијалекатског колорита, али и за одговарајуће дидактичке приступе у савладавању књижевнојезичке норме, пре свега у складу с принципима тзв. диференцијалне граматике.

Овакви приступи анализи места књижевног језика у областима које нису ушле у његову основицу омогућују нам да на бази реалног стања вреднујемо домете књижевног језика у овим срединама, те и предузимамо мере како би се предупредило стварање или јачање неке врсте културолошке подвојености у оквиру националног културног миљеа, за шта би основица могао бити управо језик (завичајни говор) са својим специфичностима.

VIII. ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА

Кандидатова докторска дисертација је оригинално научно дело, које је на савремени начин, методологијом која данас одликује истраживања ове врсте, представило једну вредну социolingвистичку тему, посвећену говору врањске деце предшколског и школског узраста. Закључци у дисертацији су засновани на солидном језичком материјалу и ослоњени на релевантну научну литературу из социolingвистике и њој блиских области, те ће, верујемо, бити добра основа за даља оваква истраживања у нашим срединама. Усмена одбрана рада пред Комисијом била би прилика да се и непосредно продискутује о појединим питањима из домена овога рада, како општим тако и посебним, а он, верујемо, у предстојећим фазама учини још вреднијим.

IX. ПРЕДЛОГ

На основу укупне оцене, овде изнете, Комисија предлаже Већу да рад кандидата Драгане В. Станковић, *Говор врањске деце предшколског и школског узраста – социолингвистички приступ*, прихвати као докторску дисертацију, а кандидата позове на усмену одбрану.

др Првослав Радић, редовни професор

др Драгана Вељковић Станковић, ванредни професор

др Марина Јуришић, научни сарадник

Београд, 17. IV 2018.